

сународницима. Чини се да се Британци полако окрећу православљу, схватајући да је то њихова истинска вера из давнина.

На питање колико има православца у Британији, Мос одговара: „Све више.”

Мрп Дајана ЛАЗАРЕВИЋ
Институт за политичке студије
Београд
dajanalazarevic93@gmail.com

ВИЛСОНОВА ИСТОЧНА ЕВРОПА

Larry Wolff, *Woodrow Wilson and the Reimagining of the Eastern Europe*, Stanford University Press, Stanford 2020

У другој половини априла 1919, када су се на Мировној конференцији у Паризу водили до тада најтежи преговори око јадранског питања, Вудро Вилсон (Woodrow Wilson) примио је један неочекивани поклон. Мелко Чингрија, далматински политички првак и председник комисије за поморство при делегацији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, предао је преко посредника америчком председнику поруку и дар Дубровчанке Јелке Миш. Поклон који је стигао пред Вилсона био је у духу делатности учитељице Миш, која се читавог живота бавила изучавањем народних везова. На белом платну она је уткала народне мотиве из околине Задра, апострофирајући тако припадност овог града југословенским народима насупрот снажним претензијама италијанског иредентизма.

Наизглед периферан у контексту шире дипломатске борбе око јадранске обале, овај гест ипак није био без значаја. С једне стране, он је показивао наду и узбуђење које је међу југословенским и европским народима будила фигура председника Вилсона, његови прокламовани принципи и обећање о новом и праведнијем међународном поретку. Речима Јелке Миш, које је Чингрија у пропратном писму пренео Вилсону, био је то „одјек мишљења нашег народа према великом човјеку”. С друге стране, овакве поруке нису могле остати без утицаја на америчког председника. У одговору дубровачкој учитељици, који је написао свега два дана по пријему веза, Вилсон се у своје име и у име своје супруге срдачно захвалио на поклону, наводећи да ће их он увек подсећати на „пријатељство особе чији је рад поникао међу народом који нас дубоко занима”, те да ће „осветљавати својом лепотом собу у којој ће се налазити, служивши на тај начин попут зрака светлости од далеких пријатеља”. Његове речи, иако у одређеној мери одраз куртоазije, указују на улогу оваквих поступака у формирању представа о европским просторима

у уму америчког председника. Његова сазнања, како о југословенском простору, тако и широј области источне Европе, била су врло ограничена пре уласка Сједињених Држава у Први светски рат. Након 1917. Вилсон је кренуо у подухват попуњавања ових празнина, пре свега кроз организовану делатност америчких научника, али делом и на основу личних контаката. Тако је и поклон Јелке Миш несумњиво одиграо одређену улогу у Вилсоновом замишљању картографског простора Европе, иако је у овом случају само потврдио његова претходна схватања.

Вилсонове акције на Мировној конференцији обликовала су преклапања и сукобљавања теоријских принципа дипломатског прогресивизма и права народа на самоопредељење са комплексном етнографском распрострањеношћу европских народа. Његово ментално мапирање различитих региона, уколико се оно посматра као начин на који поједине личности или групе разумеју места и просторе на карти, одиграло је ту веома важну улогу. Стога је разумевање начина на који је текао процес Вилсоновог разумевања источне Европе једна од кључних тачака за објашњавање геополитичких промена које је ово подручје доживело после Првог светског рата. Управо то је задатак који пред себе поставља Лари Вулф (Larry Wolff) у књизи *Woodrow Wilson and the Reimagining of the Eastern Europe* (*Вудро Вилсон и његово замишљање источне Европе*). За Вулфа, професора европске историје на Универзитету Њујорк, источна Европа једна је од средишњих преокупација његовог истраживачког рада. Још пре три деценије, у делу *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (1994), овај аутор пратио је процес стварања концептуалне поделе континента на његов западни и источни део од стране мислилаца просветитељства. За разлику од првобитног „измишљања” овог региона у осамнаестом веку, у фокусу нове књиге америчког историчара сада је његово „поновно замишљање” са Вудроом Вилсоном као централном фигуром те трансформације.

Вилсоново преобликовање источне Европе започело је на периферији овог поднебља, разматрањем будућности Османског царства. Прва интересовања будућег председника Сједињених Држава за овај део континента Вулф проналази још у његовој младости. Вилсон је тада савеликом пажњом пратио изборну кампању у Великој Британији 1879. и 1880. током које се вођа Либералне партије Вилијам Гледстон (William Gladstone) усредредио на питање потлачених Словена у Османском царству, супротстављајући се подршци коју је ова држава добијала од стране торијевског премијера Бенџамина Дизраелија (Benjamin Disraeli). Фокусирајући се на злочине почињене над бугарским становништвом током 1876, Гледстон, према речима младог Вилсона „највећи државник који је икада живео”, покушао је да изгради спољну политику засновану на моралним принципима у којој је снажан сегмент чинила оријентализована туркофобија. Оба ова елемента имала су огроман утицај на Вилсонова

размишљања и играла важну ulogu у његовим покушајима да дође до коначног решења за Источно питање након Првог светског рата. Његови ставови о османској држави били су необично чврсти током оба председничка мандата – већ 1912, током разговора око именовања новог амбасадора у Истанбулу, амерички председник је лаконски констатовао да *Турске* неће бити. Почетком јануара 1917. године он се сложио са својим главним спољнополитичким саветником, пуковником Едвардом Хаусом (Edward House), да *Турска* мора престати да постоји. Мада Сједињене Државе никада нису званично објавиле рат Османском царству, било је очигледно да се унутар администрације рачунало са распадом и нестанком ове државе. Али, како убедљиво тврди Вулф, то ипак није био резултат само Вилсонових гледстоновских становишта, већ и политичко-стратешких разматрања која су усмеравала деловање Вашингтона током рата. Тако је планирана трансформација Османског царства постала тек први експеримент у Вилсоновим покушајима прекрајања карте источне Европе, чије је он границе видео на обалама Анатолије. Разматрајући са својим сарадницима судбину Османског царства, он је кристализовао идеје које ће доцније примењивати на ширем географском простору: проблем националности и аутономије, развој мандатног система, као и могућност америчке контроле над европским територијама. Тако су се у процесу еволуције Вилсоновог размишљања од моралистичког одбацивања постојања османске државе, па све до политичко-идеолошке нужности њеног распарчавања, формирала начела на основу којих је простор источне Европе требало да буде преуређен.

Примена ових начела нигде није била важнија него у случају Аустроугарске. Развијајући своју „политичку теорију националне еманципације” током рата, Вилсон је доживео промену става према хабзбуршкој држави. Почетком 1917. гледиште председника о државном устројству Дунавске монархије, по речима државног секретара Роберта Лансинга (Robert Lansing), било је да је „велика мера аутономије коју су те старије јединице већ обезбедиле довољна гаранција мира и стабилности у том делу Европе”. Другим речима, Вашингтон је поштовао њен територијални интегритет. Чак и када су Сједињене Државе објавиле рат Аустроугарској децембра 1917. Вилсон је у обраћању Конгресу истакао да ни на који начин не жели да нарушава или преуређује Аустроугарско царство. Месец дана касније десета од Вилсонових „Четрнаест тачака” била је посвећена истој дилеми („Народима Аустроугарске, чије место међу народима желимо да видимо заштићено и осигурано, треба бити призната најслободнија прилика за аутономни развој”) и она је поново потврдила америчку подршку опстанку хабзбуршке државе. Упркос свим овим јавним прокламацијама, Сједињене Државе су у одсудном тренутку подржале распад Дунавске монархије – 19. октобра 1918. Вилсон је обавестио Беч да Америка више не прихвата пуку аутономију народа монархије као основу

за мир и Вашингтон је јавно подржао дезинтеграцију хабзбуршке државе. Али ни ово није уследило тек као последица ратних околности. По Вулфу, како је амерички председник све више бивао упознат са ситуацијом у Аустроугарској, тако се његова перцепција ове државе мењала. Информације су стизале са разних страна: меморандум председниковог тинк тенка (*think tank*) под именом *The Inquiry* предлагао је стратешко потпиривање националних тензија у монархији са циљем дисциплиновања Беча, Џорџ Херон (George Heron) је из Швајцарске обавештавао председника о понудама да се изврше реформе које су долазиле од цара Карла, са којим је и сам Вилсон у једном тренутку комуницирао писмима, представници народа Аустроугарске су такође покушавали да изврше утицај, секретар Лансинг је константно притискао председника да одустане од идеје о очувању Монархије. Градећи током 1918. схватање о политичком праву на самоопредељење народа, Вилсон је мењао слику о Аустроугарској. Пратећи тај процес, Вулф показује како је на председниковој менталној мапи она постепено постајала заједница потлачених народа, а рат у којем се Америка нашла постајао је „рат еманципације” против „вештачког Аустријског царства” са циљем „ослобођења од јарма” националних заједница Хабзбуршке монархије, до тада „поборљених од стране сила које нису биле њихови законити суверени и господар”. Подржавајући распад Аустроугарске, Вилсон је себе видео као ослободиоца и заштитника малих народа.

Послератни вакуум моћи показао је, међутим, да ситуација није била тако једноставна као што је Вилсону изгледало у једном тренутку. Консолидација нових држава, повлачење граница међу њима, стварање нових власти и успостављање државног суверенитета показали су се као изазовни задаци. Као важна алатка у изградњи новог међународног система, омеђеног Лигом народа, америчком председнику требало је да послужи картографија. Њен задатак је био да поједностави комплексну испреплетеност различитих етничких група и постави темеље за мир на научним основама. Али Вилсонови картографи и сами су били жртве сопствених предрасуда, наклоности и симпатија. Сем тога, повући јасне границе међу народима показало се као немогућ задатак на одређеним подручјима. Наоружан картом у руци, понекад и буквално као у случају југословенско-италијанског спора на Јадрану, Вилсон се борио против ветрењача покушавајући да ревносно примењује принцип самоопредељења народа при стварању нове политичке географије источне Европе. У том процесу и контакти са представницима разних народа одиграли су важну улогу. Вулф то назива Вилсоновим „гајењем пријатељстава”, која су требала да чине допуну новог поретка. Она су, из председникове перспективе, могла имати облик индивидуалног односа, али и односа према целим нацијама. Тако створене симпатије имале су важну улогу у расуђивању Вилсона по спорним питањима. Бројне личности биле су тога

свесне и покушавале су да кроз лични контакт побољшају позицију свог народа, да га боље позиционирају на Вислоновој менталној карти. Тако је регент Александар писао писмо свом „драгом и великом пријатељу”, док га је краљ Никола надмашивао формулацијом „веома драгом и великом пријатељу”. Међу блиским пријатељима председника били су пијаниста и потоњи пољски премијер Игнациј Јан Падеревски (Ignacy Jan Paderewski), те будући председник Чехословачке Томаш Гариг Масарик (Tomáš Garrigue Masaryk). Кроз такве односе, наводи Вулф, Вилсон је претакао своја пријатељства са појединцима у колективна пријатељства према народима.

Упркос огромним напорима, карте и пријатељства Вудроа Вилсона показале су се као недовољна помоћ у његовим намерама да стриктно примењује право самоопредељења. Чак је и плебисцит као алатка Вилсонових принципа показао своје ограничење. Суочавајући се са ситуацијом на терену, амерички председник схватао је да је немогуће јасно повући границе између различитих етничких заједница источне Европе. Говорећи о јадранском проблему закључио је да је немогуће повући линију тако да с једне стране остану Словени, а с друге Италијани: „Морате приближно одредити линију... а затим веровати процесима историје да изврше редистрибуцију.” Ипак, он ни тада није препустио околностима да регулишу ту редистрибуцију. Намера да укључи права националних мањина у будуће мировне споразуме представљала је Вилсонов покушај да балансира између већинског и мањинског становништва на спорним територијама, посматрајући притом њихов однос у оквиру идеје о самоопредељењу као основном принципу трансформације источне Европе. Ово питање учртало је још једну заједницу на Вилсонову менталну мапу ових простора – Јевреје. Као двострука мањина, национална и верска, јеврејско становништво било је онемогућено да се користи принципом самоопредељења, те је стога морало бити заштићено гаранцијама националних држава. Прекрајајући европски континент, амерички председник морао је закључити да су права мањина постала нераскидиво повезана са правом на самоопредељење: она су били њихова допуна и самим тиме постала интегрални део његовог пројекта.

Разматрајући путању Вилсоновог замишљања источне Европе, Лари Вулф даје значајан допринос разумевању спољне политике америчког председника у једном од најважнијих тренутака двадесетог века, али и историји трансформације овог региона након Првог светског рата. Праћећи суочавање идеја америчког председника о овом простору са његовом комплексном етничком, политичком и културном стварношћу, Вулф убедљиво осликава дешавања која су упорно оспоравала његово поједностављено тумачење засновано на идеји о самоопредељењу народа као темељу новог међународног пројекта. Пред читаоцем се отвара амбициозна интелектуална историја процеса који је водио Вилсоновом разо-

чарању у сопствене принципе и могућност њихове примене. Користећи се техником менталног мапирања, он доноси нове увиде у његова размишљања, дилеме и поступке, показујући притом могућности ове корисне методе. Тако замишљеној монографији мало се шта може замерити, зацртане циљеве Вулф је остварио више него успешно. Ипак, остаје жал за појединим аспектима који су могли бити детаљније испитани. Фокус на унутрашњој динамици Вилсоновог ума понекад скреће пажњу са спољашњих фактора, чије би укључивање у процес анализе допринело јаснијем разумевању појединих одлука. Искључивање Русије из Вилсонове источне Европе потпуно је оправдано, она није припадала региону на његовој менталној карти. Али Лењинов комунистички пројекат јесте се надвијао над овим простором и амерички председник био је свестан тога. Његов страх од словенског окретања бољшевизму потврђује то. Начин на који је лењинистичка визија новог светског поретка утицала на Вилсонову политику према источној Европи остаје недовољно истражена. На том трагу, треба додати да је Вилсонов пројекат имао глобалне амбиције: нови свет који би омогућио стабилност глобалног капитализма, не реформа ради реформе, већ реформа уместо револуције. На који начин се простор источне Европе уклапао у вилсонизански светски поредак, остаје отворено питање.

Мср Вукашин МАРИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
vukasin.maric@ff.uns.ac.rs

ПТИЦА РАЗУМЕ И ТУЋИ ПОЈ

Ана Паула Арендт, *Химне Свешта: књига љутовања*, прев. Јован Татић и Јасмина Нешковић, Чигоја штампа, Београд 2024

Након свих њих љутовања, лушања, сеоба, њриљења удараца времена, љосле рањавања и исцељења, ах, сојсљвеним нојама сљићи до нових љросљора, а не заборављши љуљеве нељронађене, љуљеве који нас воде и којима се крај не види.

Књига *Химне Свешта* кратка је збирка поетизованих записа о местима кроз која је Ана Паула Арендт прошла (уз мање или веће задржавање) и која су је по неком основу везала за себе. Након подуже посвете, у којој је наговештена племенита намера настанка дела („да се попуни збирка Народне библиотеке у Београду коју су уништили нацисти”) и уводника у форми својеврсне расправе о сврси и смислу путовања, представљен